

Některé společné funkce věcných stylů

MARIE ČECHOVÁ
(Ústí nad Labem)

Tak zvané věcné styly, tj. styly neumělecké, s objektivními rysy, mají nutně některé společné vlastnosti i funkce. V první řadě je to funkce sdělovací (zpravovací), jež je v popředí všech stylů kromě stylu uměleckého, i když také umělecké texty povětšinou vyjadřují nejen interní stav umělcův, ale zpravidla o něm vypovídají čtenáři, posluchači či divákovi, neboť i umělec mívá potřebu něco někomu sdělit o světě, o sobě, o svém vztahu ke světu.

Řadě stylů je společná i další funkce, a to funkce získávací / přesvědčovací, která je příznačná jak pro styl publicistický, zvláště reklamní, tak pro styl řečnický, ale i pro styl učební. Obdobně funkce regulativní a operativní nejsou vlastní pouze oblasti administrativní, avšak i učební, jež je běžně řazena k stylům povahy odborné, z něho pak i stylu návodů a jiných pracovních instrukcí, tj. projevům prakticky odborným.

Podívejme se na některé z těchto funkcí, a to na funkce regulativní a operativní, tj. funkce obecněji označované jako řídicí (direktivní), a na funkce získávací / přesvědčovací.

Chceme-li analyzovat jazykové projevy – komunikáty z hlediska regulativní a operativní funkce, musíme nejprve vymežit, v kterém významu adjektiv *regulativní* a *operativní* užíváme: Nejprve odkážeme na *Stylistiku spisovné češtiny* (Čechová a kol. 1997), kde jsme v návaznosti na starší článek *Charakteristika administrativního stylu* (Čechová 1989) vymezili administrativní styl jako komplexní funkční styl s funkcemi řídicí (direktivní) a operativní (správní), vázanými na funkci sdělovací (zpravovací), aniž bychom přesněji tyto funkce definovali. Totéž ostatně můžeme konstatovat o všech starších i novějších

stylistických pracích (viz např. Jelínek 1995, Hausenblas 1996, Hoffmannová 1997).

V souvislosti s tématem našeho příspěvku považujeme proto za potřebné upřesnit vztahy obou termínů-pojmů: *regulativní* a *operativní* (funkce). Výrazu *regulativní* budeme užívat ve významu řídicí, dávající směr, usměrňující (srov. Akademický slovník cizích slov = ASCS), nikoli však upravující, třebaže toto adjektivum ASCS uvádí jako jeden z ekvivalentních významů.

Výrazu *operativní* jsme užívali ve Stylistice ve významu správní (týkající se správy, tedy věcí veřejných). Avšak máme-li na mysli nejen funkční oblast administrativní, pak považujeme za nutné pojmut termín *operativní* poněkud šířeji, a to ve významu široce vztahového adjektiva vyjadřujícího vztah k operaci, tj. k provádění nějaké činnosti, úkolu, úkonu, výkonu. Z uvedeného vyplývá, že termíny *operativní* a *regulativní* neztotožňujeme, že výraz *regulativní* chápeme jako obecnější, nadřazený, termín *operativní* jako podřazený, týkající se konkrétních jednotlivých kroků konaných třeba i v rámci šíře zaměřených činností a ve prospěch vzdálenějších perspektiv.

Chápeme-li termíny *regulativní* a *operativní* funkce takto, pak je nepochybně lze vztáhnout nejen na administrativní, ev. administrativně-právní oblast (viz Jelínek 1998, i dříve už Jedlička 1970), na styl úřední (Trávníček 1953), prakticky odborný a jednací (Daneš a kol. 1957), z pragmatických stylů J. V. Bečky (1992) na normativní, jednací a zčásti i na hospodářský, ale i na styly další, jak ukážeme.

Všechny jmenované styly zařazujeme do funkční oblasti administrativní, chápeme ji tedy relativně široce. Administrativní styl pak řadíme do objektivních (věcných) stylů, a to do stylů s odbornou funkcí sdělovací spjatou s uvedenými funkcemi, *regulativní* a *operativní*. *Regulativní* a *operativní* funkce mají totiž značný průnik s jinými funkčními věcnými styly, a to se stylem publicistickým, ale i s oblastí stylů odborných.

Styl administrativní a publicistický pojí funkce sdělovací (zpravovací) a funkce, kterou lze obecně označit jako *působící* (termín viz u Hausenblase, 1972; užit ve významu ovlivňovací, konativní). Jí lze podřadit obě základní diferenční funkce publicistiky a administrativy, tj. funkci přesvědčovací (získávací, ev. agitační) u publicistiky, ale i funkci řídicí, direktivní, *regulativní* u administrativy. Na hranici obou funkčních oblastí se pak pohybují např. inzeráty a reklamy, i když v posledním desetiletí oba tyto útvary pro jejich vyhraněnou funkci získávací se řadí spíše ke stylu publicistickému, pokud se nevyčleňují samostatně. To činí např. M. Jelínek, který v *Průruční mluvnici češtiny* (1995) vymezil 12 samostatných funkčních stylů a do jejich rámce včlenil další podstyly

(přítom nevyčlenil základní styl, styl prostěsdělovací, na jeho místo zařadil styl konverzační).

Okruh problémů námi sledovaný rozčlenil M. Jelínek podle komunikačních funkcí do 6-7 funkčních stylů: styl epistolární v prostředí veřejném, právně-administrativní (úřední), ekonomický, propagační (reklamní), publicistický (novinářský) a styl direktivní (ev. lze sem zařadit i jeho styl orientační), tj. na řadu stylů založených na nižším stupni zobecnění než u jiných stylistiků. Jím vymezené styly se zčásti překrývají ve funkcích i dalších rysech.

Samozřejmě by bylo možno počet funkčních stylů dále rozšiřovat, členit a tím snižovat stupeň obecnosti, ale tak od sebe oddělovat jazykové projevy / komunikáty, jež mají mnohé společné rysy, viz Jelínkovu tabulku (s. 727), v níž se mezi styl právně-administrativní a styl direktivní dostalo pět jiných stylů (ekonomický, propagační, ideologické styly, publicistický a esejistický). Přítom styly administrativní a direktivní – pokud je budeme vydělovat – stojí v těsném sousedství, neboť mají základní funkci regulativní, ev. operativní společnou, odlišnou od základních funkcí stylů vřazených mezi ně.

Také mezi oblastí administrativní a odbornou je zřetelný průnik, ostatně teprve v průběhu vývoje a rozvoje funkční české stylistiky byly obě funkční sféry odděleny (Čechová 1989), kdežto v starších pracích – až téměř do konce 80. let byla administrativní sféra podřizována sféře odborné, ev. ztotožňována s projekty prakticky odbornými.

Ale i dnes je třeba si uvědomovat jejich společnou, prakticky zpravovací funkci, i to, že některé praktické odborné texty mohou mít stejně jako texty administrativní i funkci operativní, totiž poskytovat instrukce, jak určitou činnost, úkon provést, které operace konat a v jakém sledu, podávat pokyny mající charakter návodů.

Průnikové pásmo nalezneme i mezi administrativním stylem a odborným stylem vědeckým i dalšími modifikacemi odborného stylu, a to např. stylu právního a ekonomického (hospodářského). Hranici mezi nimi – ostatně prostupnou a posuvnou – můžeme stanovit jen po zvážení převahy té které funkce, tj. funkce odborné, resp. teoretickozpravovací, nebo funkce direktivní, regulativní, a to – domnívám se – platí pro hranici stylu administrativního s oběma uvedenými styly odbornými. Tak např. při tvorbě a novelizaci právní normy je nepochybně v popředí záměr její regulativní funkce, u norem nižší právní síly a v praktické činnosti soudů i funkce operativní, tj. záměr, jak regulativní funkci realizovat. Usuzujeme tak na základě studia rozsudků i teoretických rozvah J. Kořenského (1995) o záměrovém postoji normotvůrce. J. Kořenský vymezuje složku regula-

ce cílové a regulace funkční, vedle nich pak složku týkající se (verbální) realizace obou uvedených složek.

Je-li hlavním cílem podat odborné, vědecké informace, nejde pochopitelně o projev ze stylové oblasti administrativní, kdežto projev zaměřený na praktické správní informace spolu s operativními pokyny, jak si počínat, nepochybně do oblasti administrativní náleží.

Bylo by možné pro oblast námi označovanou jako administrativní přijmout Jedličkův a Jelínkův výraz administrativně-právní, ev. právně-administrativní, protože je to výstižný název popisný, ale domníváme se, že z hlediska uživatelského je nesložený, kratší výraz administrativní vyhovující, navíc zahrnující i oblast ekonomicko-administrativní.

Funkce zpravovací a regulativní s operativní jsou vlastní také komplexnímu stylu učebního, jež vymezil vyčleněním ze stylu odborného K. Hausenblas (1972). Styl učební ve svých obou jevových formách, mluvené a psané, tj. převážně mluvené formě učitelova projevu s žákem a psané v textech učebnic, představuje v praktické realizaci komplex komunikátů sestávající z různých druhů textů.

Patří sem instrukce a jiné návody k práci, apelace na žáky typu: *přečtěte si a povězte, pozorujte a řekněte, všimněte si, najděte, vyberte, určete,...*, tedy vesměs pokyny patřící k aparátu řídicímu činnosti žáků, návody k operacím, které mají žáci vykonat. S těmito texty mají společnou funkci regulativně-operativní i poznámky za výkladovým textem, jež vysvětlují, doplňují, rozšiřují základní poučení, ale hlavně na tomto základě instruují a preskribují.

Naopak texty výkladové, popisné i texty neverbální (grafy, schémata,...) mají odbornou zpravovací funkci. Přitom tyto texty mohou předcházet operativním pokynům, zvláště při deduktivním postupu vyučovacího procesu, nebo naopak mohou následovat po instrukcích a cvičeních jako završení generalizace, tedy při postupu induktivním.

V souvislosti s regulativní a operativní funkcí připomeňme další druhy učebnicových textů, a to materiálové texty určené k různým činnostem analyticko-srovnávacím i jiným, totiž vlastní materiál cvičný, s nímž žáci pracují podle návodů učitele či podle instrukcí a pokynů učebnice nebo cvičebnice.

Jsme tedy svědky toho, že i komplexní učební styl s rozmanitými druhy textů představujících komplex komunikátů má společné funkční rysy nejen se stylem odborným, ale i se stylem administrativním – právě prezencí obou svých základních funkcí.

Avšak na rozdíl od stylu administrativního jde ve stylu učebním zpravidla o funkci sdělovací teoretickoodbornou, jen v menší míře o praktickoodbornou.

Zvláště pak je rozdíl v cílovém zaměření obou druhů komunikátů: zaměření na osvojení učiva prezentovaného učebními texty a na schopnost jeho aplikace a kreativního využití na straně jedné, kdežto na straně druhé na pouhé provedení administrativních úkonů, výkonů, přesně a ne jinak (než jak zní předpis), tj. na dílčí činnosti vyžadované institucionálně od adresátů.

Učební texty mají tedy ve srovnání s texty administrativními funkci direktivní zřetelně podřízenou funkci odbornězpravovací, jí slouží, neboť cílem práce s učebními texty je vytvoření, dosažení, ev. rozvinutí a prohloubení určitých kompetencí a performancí. Regulativní funkce učebních textů je zaměřena na usměrňování procesu učení žáka a měla by být svou nenásilnou realizací v souladu s psychologickými aspekty tak, aby budila a podporovala pozitivní postoje žáka k učení, a to i přesto, že se i v učebnicích a v projevu učitele – obdobně jako u projevů direktivní povahy – setkáváme s apelativními povely (typ *Pamatuj! Pozor!...*).

Uvedený cílový efekt pochopitelně nesledují texty administrativní, nejde jim především o záměrné pozitivní působení na adresáta, třebaže v poslední době i do úřední korespondence, do inzerátů, žádostí (např. o místo), ev. i do dalších útvarů proniká snaha o pozitivní naladění adresáta překonáváním výrazových stereotypů, individualizací v celkové výstavbě projevu i ve formulacích. Tím dochází k větší diferenciaci mezi administrativními projevy dříve zcela ovládanými schematickými textovými vzorci a automatizovanými „vyjadřovacími panely“ vsazovanými mechanicky do těchto textových schémat.

V učebních textech by naopak záměrné působení na pozitivní přijímání textu mělo být aspektem zásadním, a to se zřetelem k psychologii učícího se, neboť zvláště pubescenti a adolescenti nesnášejí nebo jen neochotně přijímají direktivní způsob jednání, takže „diriguje-li“ učitel či učebnice žáky tak, že nepřipouští úkroky stranou mimo přesně vymezený koridor, lze očekávat při stálém opakování tohoto způsobu kontaktu nepříznivou odezvu, nezájem nebo přímo odmítání. Proto je na místě úsilí o jisté změkčování, tzv. polštářování, o zeslabování nadměrné komunikační imperativnosti změnou modálnosti z rozkazovací na práci, změnou tvaru 2. os. sg. imperativu tvarem 1. os. plurálu indikativu, zvažováním volby performativních sloves, uplatněním konstativních výrazů typu *nejprve uděláme, pak přistoupíme k...* místo konstrukcí s direktivními slovesy.

S naznačenými změnami v komunikaci učitel – žák, učebnice – žák dochází i k uvolnění dříve relativně ustálených a závazných komunikačních a stylových norem. Ty jsou podporovány i tím, že v současné době se u nás tvorba učebnic podstatně uvolnila, učebnice nepíše jen jeden autorský kolektiv pro určitý

stupeň školy, jak tomu bylo v uplynulých 50 letech, ale řada autorských kolektivů i jednotlivců.

O dopadech (pozitivních i negativních) změn se v tomto příspěvku nechceme vyjadřovat – to nepatří ke stanovenému tématu.

Jestliže jsme konstatovali uvolňování normy učebních textů i textů administrativních, nelze situaci považovat za shodnou v obou oblastech. Stylová norma administrativní se nadále vyznačuje ustáleností, standardností ve všech svých rovinách, a to ve prospěch autora i adresáta. Osvojení si komunikačních postupů a forem v administrativě totiž nejen usnadňuje a zrychluje práci úředníkovi, ale zároveň dodržování konvencí je vítáno i adresátem, neboť tomu, kdo zná stabilní výstavbu, způsob sdělování i styl administrativních útvarů, je usnadněno přijímání textu i jeho porozumění.

Z těchto výkladů vyplývá, že některé styly mají některé funkce společné a jen některými funkcemi se vzájemně liší. Ukázali jsme to na funkci působící. Naše zjištění se samozřejmě týkala stylů označovaných jako komplexní.

Literatura

- Akademický slovník cizích slov*, 1995, Praha, Academia.
- Bečka J. V., 1992, *Česká stylistika*, Praha, Academia.
- Čechová M., 1989, *Charakteristika administrativního stylu*, „Naše řeč“ 72, s. 1-10.
- Čechová M. a kol., 1997, *Stylistika současné češtiny*, Praha, ISV.
- Daneš Fr. a kol., 1957, *Kapitoly z praktické stylistiky*, Praha, Orbis.
- Debická-Šimonková A., 1988, *K textu učebnic mateřského jazyka a k jeho recepci*, „Slavica Pragensia“ XXXII, Praha, UK, s. 401-413.
- Hausenblas K., 1972, *Učební styl v soustavě stylů funkčních*, „Naše řeč“ 55, s. 150-158.
- Hausenblas, K., 1996, *Od tvaru k smyslu textu*, Praha, FF UK.
- Hoffmannová J., 1997, *Stylistika a...*, Praha, Trizonia.
- Hrbáček J., 1984, *Úvod do studia českého jazyka*, Praha, UK.
- Jedlička A. a kol., 1970, *Základy české stylistiky*, Praha, SPN.
- Jelínek M., 1996, *Styl administrativně-právní. – Jazyk a jeho užívání*, Praha, FF UK, s. 240-250.
- Jelínek M., 1995, *Stylistika. – Příruční mluvnice češtiny*, Praha, NLN.
- Kořenský J., 1995, *Tvorba právních předpisů a komunikativní problémy jejich uplatňování*, „Slovo a slovesnost“ 56, s. 267-275.
- Kraus J. – Hoffmannová J., 1996, *Pisemnosti v našem životě*, Praha, Fortuna.
- Purchartová N., 1982, *K jazykové analýze učebnice dějepisu pro 5. r. ZŠ*. Diplomová práce, Praha, FF UK.
- Štícha F., 1985, *O jazyce soudních rozhodnutí*, „Naše řeč“ 68, s. 65-77.
- Těšitelová M. a kol., 1980, *Frekvenční slovník současné administrativy*, Praha, ÚJČ.

Těšitelová M. a kol., 1985, *Současná česká administrativa z hlediska komunikativního*, Praha.

Těšitelová M., 1987, *O češtině současné administrativy*, „Naše řeč“ 70, s. 21-29.

Trávníček Fr., 1953, *O jazykovém slohu*, Brno, SPN.

Zeman J., 1995, *Charakteristika hybridních útvarů stylu odborného a publicistického*. *Termina '94*, Liberec, s. 47-54.

What Functions are Common to „Objective” Styles

The author deals with complex „objective” styles (style of science, journalism, administration, and teaching). She gives the definitions of persuasive function and of two directive functions (regulative vs. operative function). These functions are – more or less - characteristic for objective styles but are combined in them in different ways, proportions and hierarchies. That is why it is not easy to distinguish between objective styles: they have much in common, we must reckon with overlaps.